

РАЗГРАНИЧАВАНЕ НА ТЕРМИНИТЕ *МЕТОД* И *ПОДХОД* В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

БОРИСЛАВ ПОПОВ

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ“

meristaf@abv.bg

В настоящото изследване е засегнат един проблем в българската езиковедска литература, където при повечето публикации не се наблюдава съзнателно разграничаване между термините *метод* и *подход*, които най-често се употребяват като синоними. Единственият сериозен опит за тяхното терминологично диференциране и обяснение е направен от М. Попова. Въз основа на извършения анализ на редица (предимно речникови) дефиниции на двата термина в настоящата статия са обособени три основни диференциални признака, разграничаващи термините *метод* и *подход*. Това позволява двете понятия да бъдат ясно диференцирани, а лексемата *подход* да бъде терминологизирана, като от общоупотребима дума се превръща в термин. Така *метод* и *подход* се обособяват като два отделни самостоятелни термина, които не са синоними.

Ключови думи: терминология; термин; терминологизация; метод; подход; български език

DISTINGUISHING BETWEEN THE TERMS *METHOD* AND *APPROACH* IN THE BULGARIAN LANGUAGE

BORISLAV POPOV

SOUTH-WEST UNIVERSITY NEOFIT RILSKI

meristaf@abv.bg

This paper focuses on the lack of a clear distinction between the terms *method* and *approach* in Bulgarian linguistic literature, which are used synonymously in most publications. The only serious attempt at distinguishing between them was made by M. Popova. Based on an analysis of a variety of (mostly dictionary) definitions of the two terms, the article identifies three primary distinctive features that differentiate them. This makes it possible for the two concepts to be distinguished from one another, and for the general-lexis item *approach* to be redefined as a term. Thus, *method* and *approach* are differentiated as two distinct, non-synonymous terms.

Keywords: terminology; terms; terminologisation; method; approach; Bulgarian language

Повод за написването на тази статия е една дискусия, която проведох с колега езиковед на международния научен форум „Полислав“ през 2021 г. Впоследствие, след направените редица наблюдения, се оказва, че предметът на дискусията е проблем и в българската езиковедска литература, където при повечето публикации не се забелязва съзнателно разграничаване между термините *метод* и *подход*, които най-често се употребяват като синоними.

Досега в българската лингвистична литература има само един сериозен опит за терминологично разграничение и обяснение на лексемите *метод* и *подход*. В своята монография „Теория на терминологията“ Мария Попова установява, че в различните лингвистични изследвания (предимно в речниковите статии) лексемите *метод* и *подход* „не са терминологизирани с цел съвместяването им (понеже *метод* се схваща като термин, а *подход* – като общоупотребима дума), поради което се употребяват или като синоними, или като съотносителни по принципа на хипер-хипонимията (т.е. отношение между единици с по-обща и по-малко обща лексикална семантика)“ (Попова/Ророва 2012: 151). А терминологизацията е процес – семантична деривация (терминообразуване), при който название от общоупотребимата лексика получава ново, терминологично значение (Петкова/Petkova 2013: 46).

В повечето речникови дефиниции от българските тълковни речници се забелязва липсата на разграничение между *метод* и *подход*, като в редица случаи двата термина, респективно двете понятия, често се смесват и обикновено методът се определя чрез подход – срв. определенията за *метод*: „подход за теоретически изследвания или за практическо осъществяване на нещо“ (СТРБЕ/STRBE 1994: 446); „най-общ начин, подход за изследване на природата или обществения живот, на художественото творчество или друга дейност“ (РБЕ/RBE 1998: 387). Смесване между двата термина и употребата им като синоними се наблюдава също така в методологичните части на много дисертации и други научни трудове, както и в доклади на различни научни форуми.

В своето изследване М. Попова изтъква необходимостта да бъде терминологизирана лексемата *подход*, така че между нея и термина *метод* да има както противопоставяне, така и известно съответствие. Тя обяснява тяхното противопоставяне чрез възможността за ясното им разграничаване, а съответствието – чрез включването на двата термина в една обща предикатна сцена, където понятието за всеки от тях „фигурира като семантичен компонент, представящ отделен участник в означената ситуация“ (Попова/Ророва 2012: 152). Изследователката забелязва в тълковните речници на българския език някои (макар и теоретично неосъзнати) тенденции за разграничаване на термините *метод* и *подход* – така например в дефинициите за *метод* почти навсякъде се съдържат като идентифицира-

щи признаци лексемите *начин* или *средство*, а в определенията за *подход* винаги се открива идеята за посока на движение, т.е. за движение от някаква отправна точка към определена цел. Като резултат от направения анализ авторката предлага свои собствени дефиниции, разграничаващи понятията *метод* и *подход* (Попова/Popova 2012: 152–153), които ще бъдат разгледани по-нататък.

За по-ясното диференциране и за обосноваването терминологизацията на лексемите *метод* и *подход* са необходими по-ясни теоретични критерии, т.е. извеждането в теоретичен план на разликите в структурно отношение, както и на спецификите и различията в семантичния обхват на двете понятия.

От структурна гледна точка една от спецификите на подхода е, че в повечето случаи (при всички основни подходи) той винаги е част от двойка в съответната бинарна опозиция, при която единият елемент (подход) в същността си е противоположен на другия, т.е. изследването при единия подход се извършва в посока, обратна на проучването при другия (или чрез противоположен начин).

За онагледяване на предложената концепция ще бъдат приведени няколко примера. Например посоките на изследване при *ономазиологичния* и *семасиологичния подход* са противоположни – при първия от тях проучването на лексиката се движи „в посока от обекта (предмет или явление) през лексикалното значение на думата към названието“ (ТРХН/TRHN 2007: 272), докато при втория посоката е обратната – „от названието към значението, което от своя страна дава знанието за назования обект“ (ТРХН/TRHN 2007: 376). Противоположни са посоките на проучване и при *индуктивния* и *дедуктивния подход* – при първия анализите са от конкретното към общото и от реалните факти към теорията за тяхното обяснение, а при втория разсъжденията са от общото към конкретното, като най-напред се създава теорията и едва тогава от нея се извеждат научните факти (Илиева/Ilieva 2001: 15). Срв. начина и посоката на проучване при *диахронния подход*, чрез който се изследва развитието на езика посредством проследяване на даден езиков елемент и отношенията между неговите поредни форми във времето, т.е. езиковите явления се разглеждат по оста на последователност (Москов, Бояджиев/Moskov, Boyadzhiev 1977: 76–77; ТРХН/TRHN 2007: 104), където движението е насочено във времето. За разлика от *синхронния подход*, чрез който се изследват отношенията между елементите в езиковата система през определен период от тяхното съществуване, т.е. езиковите явления се разглеждат по оста на едновременност (Москов, Бояджиев/Moskov, Boyadzhiev 1977: 76–77; ТРХН/TRHN 2007: 386), а посоката на движение е насочена в пространството – между елементите от системата. Срв. също начина и посоката на изследване при *елементния* и *системния подход* в терминологизацията и терминологизацията

графията, като при първия словникът на речника е съставен от отделни елементи (термини) в самостоятелното им съществуване, без да се вземат под внимание техните структурни връзки с останалите елементи (термини), докато при втория словникът е организиран според системните отношения между отделните елементи (терминологичните единици) (Попова/Popova 2012: 164–167; Попова/Popova 2017: 44–47).

Характерните за повечето подходи бинарност и ясна противопоставеност не се наблюдават при различните лингвистични методи един спрямо друг. Което, разбира се, не изключва теоретичната конфронтация между концепции от един метод спрямо идеи от друг метод. Такъв е например известният случай на продължаващата вече 120 години дискусия между представители на сравнително-историческия метод и на ареалния метод, в която вторите подлагат на съмнение формулирания от младограматиците принцип за безизключителност на звуковите закони, като посочват думите кръстоски като едно от изключенията от тези закони.

За по-точното определяне на спецификите и на семантичния обхват на двете понятия тук ще бъдат разгледани някои техни дефиниции, повечето от които са от речникови текстове. По-общите определения за *метод* (като научен термин) описват това понятие като: „начин за теоретично изследване или за практическо прилагане на нещо“ (РСБКЕ/RSBKE 1956, т. 2: 72); „система от правила и начини (похвати) за подход към изучаването на явленията и закономерностите на природата, обществото и мисленето; път, способ за постигане на определени резултати в познанието и практиката“ (Кондаков/Kondakov 1975: 348); „начин за постигане на определена цел, за теоретично изследване, за практическо прилагане на нещо...“ (БЕР/BER 1986: 771); „начин за теоретично изследване на природните явления и обществения живот; начин, средство, похват на действие“ (Буров, Пехливанова/Burov, Pehlivanova 1995: 403); „съвкупност от средства за събиране и обработка на факти“ (Илиева/Ilieva 2001: 14); „съвкупност от способности и операции за теоретично познание или практическо овладяване на действителността“ (Касабов, Симеонов/Kasabov, Simeonov 2003: 55); „начин за теоретично изследване на природните явления и обществения живот, основан върху познаването на закономерностите им“ (ТРХН/TRHN 2007: 224); „начин, по който се върви по пътя към дадената цел [...] – начин за изследване...“ (Попова/Popova 2012: 153). Според дефинициите, обясняващи по-конкретното понятие *лингвистичен метод*, той представлява: „съвкупност от способности, използвани в изследването на езиците“ (Ахманова/Ahmanova 1966: 225); „система от научноизследователски подходи и похвати за изследване на езиците...“ (ТРХН/TRHN 2007: 43, 405, 414) (последното определение е отнесено към трите основни метода в езиковедството – *сравнително-историческия, ареалния и структурния*).

С оглед на разгледаните по-горе дефиниции тук мога да предложа друго определение за метод: системен процес на изследване, характерен с из-

черпателно, многопланово и разностранно проучване на езиковия материал и езиковите явления от определена специфична гледна точка, който обхваща съвкупност от различни подходи, способности (похвати), категории, закони и принципи. В подкрепа на моето схващане ще приложа мнението на Б. А. Серебренников, който обяснява метода като система, съдържаща определен комплекс от научноизследователски и технически способности (похвати), и в тази система всички компоненти са взаимно свързани и целенасочени, докато единичният способ сам по себе си не може да представи метода в неговата цялост (Серебренников/Serebrennikov 1973б: 258, 260, 266). Също така при дефинирането на конкретен лингвистичен метод, какъвто например е сравнително-историческият метод, някои автори изтъкват, че той съдържа съвкупност от множество разнообразни конкретни способности (похвати) (Серебренников/Serebrennikov 1973а: 9, 38; Георгиев, Дуриданов/Georgiev, Duridanov 1978: 308).

В българската езиковедска литература лексемата *подход* е обяснена като: „начин на отношение към работа или към човечи; подстъп“ (РСБКЕ/RSBKE 1956, т. 2: 578); „съвкупност от начини и средства за пристъпване към определен проблем или човек“ (СТРБЕ/STRBE 1994: 632); „съвкупност от средства и похвати, избирани при пристъпване към нещо (работа, изследване на нещо, общуване и под.)...“ (РБЕ/RBE 2004: 658); „отправна точка, подстъп, откъдето се тръгва, и посоката, в която се върви, за да се стигне до дадена цел...“ (Попова/Popova 2012: 153).

От тези дефиниции (и особено от схващането на М. Попова), както и от представените по-горе определения за *ономасиологичен* и за *семасиологичен подход* в „Терминологичния речник по хуманитарни науки“, се установява, че като понятие *подход* се различава от понятието за *метод*. Въпреки че двете имат някои общи семантични характеристики, подходът притежава собствени специфични особености, чрез които може да се диференцира като отделен термин. Терминът *подход* може да се дефинира като средство за обяснение на езиковите факти от една отправна гледна точка с определен целенасочен фокус, като проучването е движение към конкретна цел, а изследователят, когато го прилага върху даден езиков материал, обикновено не се занимава с противоположната гледна точка за обяснение на същите тези факти (или не се интересува от нея).

От друга страна, анализът на различните дефиниции показва, че понятието *метод* явно притежава по-широки граници и повече възможности за научно изследване. Това твърдение може да се обоснове с факта, че в рамките на един метод е възможно да се прилагат и двата противоположни подхода от групирани по двойки в съответната бинарна опозиция, а дори и няколко съвсем различни подхода, несвързани помежду си със структурни връзки. Така например в полето на сравнително-историческия метод едни езикови факти може да се анализират, като се използва синхронният подход – в случая при сравнителните синхронни изследвания; други ези-

кови явления може да се проучват чрез диахронния подход – при изследване на историческите промени на определени езикови форми във времето. При ареалния метод (лингвистичната география) се прилага ономаσιологичният подход за изработването на ономаσιологични диалектни карти и атласи, но за направата на семасиологични карти се използва семасиологичният подход; същевременно заедно с тях в обхвата на ареалния метод при диалектоложките проучвания се прилага синхронният подход, а в някои случаи – и диахронният подход.

Доколко в речниците съществува, „макар и не търсен съзнателно, елемент на разграничение“ между *метод* и *подход*, поради отражение на колективното мислене и общоприетия смисъл в дефинициите (Попова/Ророва 2012: 152), е трудно да се определи – вероятно в някои случаи това се дължи и на авторска интуиция. Има обаче български изследователи, които явно правят съзнателна диференциация между тези две понятия. Както бе споменато в началото, ясно теоретично разграничение между двата термина, както и тяхното дефиниране с оглед на разликите между тях се наблюдава в работата на М. Попова (вж. Попова/Ророва 2012: 151–153). Л. Илиева също ги диференцира отчетливо, като дава примери с *индукция* и *дедукция*, които според нея не са методи, а подходи; в други примери изследователката описва *ономаσιологичния* и *семасиологичния подход*, а също и *диахронния* и *синхронния подход* (Илиева/Илева 2001: 14–15, 202–203, 230–231). Като подходи, различни от методите, са определени *диахронният* и *синхронният подход* от Ж. Бояджиев (Бояджиев/Boyadzhiev 2002: 70). Авторите на „Терминологичния речник по хуманитарни науки“, както се вижда от представеното по-горе определение за метод, разграничават двата термина, което проличава и от обясненията за *ономаσιологичния* и *семасиологичния подход* в дефинициите на *ономасиология* и *семасиология* (вж. ТРХН/TRHN 2007: 43, 272, 376, 405, 414); в речниковите статии за *диахрония* и *синхрония* обаче *метод* и *подход* са употребени като синоними (ТРХН/TRHN 2007: 104, 386). В методологичните части на няколко монографии и дисертационни трудове – на Хр. Дейкова, Р. Цонев, Е. Петкова, Кр. Симеонова, В. Радева и Цв. Ангелова, също се открива диференциация между използваните подходи и методи на изследване, които в повечето случаи са обособени един от друг в отделни точки или глави (Дейкова/Deykova 2006: 10–12; Цонев/Tsonev 2008: 25–26; Петкова/Petkova 2009: 4–5; Петкова/Petkova 2013: 6; Симеонова/Simeonova 2016: 17–20; Радева/Radeva 2017: 56–81; Ангелова/Angelova 2018: 7–9).

В резултат на направените анализи се установява, че диференциалните признаци, разграничаващи термините *метод* и *подход*, са следните: по-широкият обхват на метода, в който може да се съдържат различни подходи; посоката на движение от някаква отправна точка към определена цел при подхода; групирането на повечето подходи по двойки в бинарни опо-

зиции, при които единият елемент (подход) в същността си е противоположен на другия. Това позволява двете понятия да бъдат ясно разграничени, а лексемата *подход* да бъде терминологизирана, като от общоупотребима дума се превръща в термин. Следователно *метод* и *подход* са два отделни самостоятелни термина, които не са синоними. Затова мисля, че ще е необходимо, с оглед на посочените диференциални признаци, в бъдещите терминологични и тълковни речници да се прави ясно разграничаване между двата термина.

ЛИТЕРАТУРА

- Ангелова 2018: *Ангелова, Цв.* Названия на състояния и процеси, отразяващи репродуктивните функции на жената в българския език. Автореферат на дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор“. Благоевград.
- Ахманова 1966: *Ахманова, О. С.* Словарь лингвистических терминов. Москва, Советская энциклопедия.
- БЕР 1986: Български етимологичен речник. Т. 3. София, Издателство на БАН.
- Бояджиев 2002: *Бояджиев, Ж.* Увод в общото езикознание. София, Парадигма.
- Буров, Пехливанова 1995: *Буров, Ст., П. Пехливанова.* Речник на чуждите думи в български. Велико Търново, Елпис.
- Георгиев, Дуриданов 1978: *Георгиев, Вл., Ив. Дуриданов.* Езикознание. София, Наука и изкуство.
- Дейкова 2006: *Дейкова, Хр.* Ономасиологични и словообразователни сходства и различия между български и чешки названия на птици. Автореферат на дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор“. София.
- Илиева 2001: *Илиева, Л.* Увод в общото езикознание. Благоевград, УИ „Неофит Рилски“.
- Касабов, Симеонов 2003: *Касабов, Ив., Кр. Симеонов.* Универсален енциклопедичен речник. Том II. София, Издателска къща „Свидас“.
- Кондаков 1975: *Кондаков, Н. И.* Логический словарь-справочник. Москва, Наука.
- Москов, Бояджиев 1977: *Москов, М., Ж. Бояджиев.* Увод в езикознанието. София, Наука и изкуство.
- Петкова 2009: *Петкова, Е.* Терминологизацията в съвременния български книжовен език. Автореферат на дисертация за присъждане на научно-образователната степен „доктор“. София.
- Петкова 2013: *Петкова, Е.* Взаимоотношение между терминологична и общоупотребима лексика (в посока към терминологизация). София, Скала принт.
- Попова 2012: *Попова, М.* Теория на терминологията. Велико Търново, Знак'94.
- Попова 2017: *Попова, М.* Приложно терминологично езикознание. София, Авангард прима.
- Радева 2017: *Радева, В.* Българска лексикология и лексикография. София, Изток – Запад.

- РБЕ 1998: Речник на българския език. Т. 9. София, АИ „Проф. Марин Дринов“.
- РБЕ 2004: Речник на българския език. Т. 12. София, АИ „Проф. Марин Дринов“.
- РСБКЕ 1956: Речник на съвременния български книжовен език. Том II. София, Издателство на БАН.
- Серебрянников 1973а: *Серебрянников, Б. А.* Методы лингвогенетических исследований. – В: *Общее языкознание. Методы лингвистических исследований*. Отв. ред. Б. А. Серебрянников. Москва, Наука, с. 9–106.
- Серебрянников 1973б: *Серебрянников, Б. А.* Проблема взаимоотношения общей методологии лингвистической науки и частных методов лингвистического исследования. – В: *Общее языкознание. Методы лингвистических исследований*. Отв. ред. Б. А. Серебрянников. Москва, Наука, с. 257–313.
- Симеонова 2016: *Симеонова, Кр.* Лингвистична характеристика на съвременната българска политическа терминология. Дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор“. София.
- СТРБЕ 1994: *Буров, Ст., В. Бонджолова, М. Илиева, П. Пехливанова.* Съвременен тълковен речник на българския език. Велико Търново, Елпис.
- ТРХН 2007: *Попова, М., Б. Попов, Е. Петкова, Кр. Симеонова, А. Христова.* Терминологичен речник по хуманитарни науки. София, Наука и изкуство.
- Цонев 2008: *Цонев, Р.* Говорът на град Банско. Благоевград, УИ „Неофит Рилски“.

REFERENCES

- Angelova 2018: *Angelova, Tsv.* Nazvaniya na sastoyaniya i protsesi, otrazyavashti reproductivnite funktsii na zhenata v balgarskiya ezik. Avtoreferat na disertatsiya za prisazhdane na obrazovatelnata i nauchna stepen “doctor”. Blagoevgrad.
- Ahmanova 1966: *Ahmanova, O. S.* Slovar' lingvisticheskikh terminov. Moskva, Sovetskaja jenciklopedija.
- BER 1986: Балгарски етимологичен речник. Т. 3. София, Издателство на БАН.
- Boyadzhiev 2002: *Boyadzhiev, Zh.* Uvod v obshtoto ezikoznanie. Sofia, Paradigma.
- Burov, Pehlivanova 1995: *Burov, St., P. Pehlivanova.* Rechnik na chuzhdite dumi v balgarski. Veliko Tarnovo, Elpis.
- Georgiev, Duridanov 1978: *Georgiev, Vl., Iv. Duridanov.* Ezikoznanie. Sofia, Nauka i izkustvo.
- Deykova 2006: *Deykova, Hr.* Onomasiologichni i slovoobrazovatelni shodstva i razlichiya mezhdru balgarski i cheshki nazvaniya na ptitsi. Avtoreferat na disertatsiya za prisazhdane na obrazovatelnata i nauchna stepen “doctor”. Sofia.
- Ilieva 2001: *Ilieva, L.* Uvod v obshtoto ezikoznanie. Blagoevgrad, UI “Neofit Rilski”.
- Kasabov, Simeonov 2003: *Kasabov, Iv., Kr. Simeonov.* Universalen entsiklopedichen rechnik. Tom II. Sofia, Izdatelska kashta “Svidas”.
- Kondakov 1975: *Kondakov, N. I.* Logicheskiy slovar'-spravochnik. Moskva, Nauka.
- Moskov, Boyadzhiev 1977: *Moskov, M., Zh. Boyadzhiev.* Uvod v ezikoznaniето. Sofia, Nauka i izkustvo.

- Petkova 2009: *Petkova, E.* Terminologizatsiyata v savremenniya balgarski knizhoven ezik. Avtoreferat na disertatsiya za prisazhdane na nauchno-obrazovatelната stepen “doktor”. Sofia.
- Petkova 2013: *Petkova, E.* Vzaimootnoshenie mezhdru terminologichna i obshtoupotrebima leksika (v posoka kam terminologizatsiya). Sofia, Skala print.
- Popova 2012: *Popova, M.* Teoriya na terminologiyata. Veliko Tarnovo, Znak’94.
- Popova 2017: *Popova, M.* Prilozhno terminoznanie. Sofia, Avangard prima.
- Radeva 2017: *Radeva, V.* Balgarska leksikologiya i leksikografiya. Sofia, Iztok – Zapad.
- RBE 1998: Rechnik na balgarskiya ezik. T. 9. Sofia, AI Prof. “Marin Drinov”.
- RBE 2004: Rechnik na balgarskiya ezik. T. 12. Sofia, AI Prof. “Marin Drinov”.
- RSBKE 1956: Rechnik na savremenniya balgarski knizhoven ezik. Tom II. Sofia, Izdatelstvo na BAN.
- Serebrennikov 1973a: *Serebrennikov, B. A.* Metody lingvogeneticheskikh issledovaniy. – In: *Obshhee jazykoznanie. Metody lingvisticheskikh issledovaniy.* Otv. red. B. A. Serebrennikov. Moskva, Nauka, pp. 9–106.
- Serebrennikov 1973b: *Serebrennikov, B. A.* Problema vzaimootnoshenija obshej metodologii lingvisticheskoy nauki i chastnyh metodov lingvisticheskogo issledovaniya. – In: *Obshhee jazykoznanie. Metody lingvisticheskikh issledovaniy.* Otv. red. B. A. Serebrennikov. Moskva, Nauka, pp. 257–313.
- Simeonova 1916: *Simeonova, Kr.* Lingvistichna karakteristika na savremennata balgarska politicheska terminologiya. Disertatsiya za prisazhdane na obrazovatelната i nauchna stepen “doctor”. Sofia.
- STRBE 1994: *Burov, St., V. Bondzholova, M. Ilieva, P. Pehlivanova.* Savremenен talkoven rechnik na balgarskiya ezik. Veliko Tarnovo, Elpis.
- TRHN 2007: *Popova, M., B. Popov, E. Petkova, Kr. Simeonova, A. Hristova.* Terminologichen rechnik po humanitarni nauki. Sofia, Nauka i izkustvo.
- Tsonev 2008: *Tsonev, R.* Govorat na grad Bansko. Blagoevgrad, UI “Neofit Rilski”.

✉ Доц. д-р Борислав Попов

Югозападен университет „Неофит Рилски“

ул. „Иван Михайлов“ № 66, 2700 Благоевград, България

✉ Assoc. prof. Borislav Popov, PhD

South-West University “Neofit Rilski”

66 Ivan Mihaylov, 2700 Blagoevgrad, Bulgaria